

Rómsky problém na Slovensku

Gabriela Kozmová

Moja práca s názvom **Rómsky problém na Slovensku** načrtáva viaceré aspekty tzv. rómskej problematiky, opisuje špecifickosť rómskej menšiny a vzťah majority k Rómom. Rómsky problém sa raz označuje ako etnický, inokedy ako sociálny, vzdelanostný či kultúrny. Zásluhu na tom, že sa majoritná časť populácie začala viac zaujímať o Rómov, má aj ich zvýšená migrácia do krajín EÚ, čo viedlo k zhoršeniu obrazu Slovenska v zahraničí a opätovnému zavedeniu vízovej povinnosti zo strany viacerých štátov. Ale zároveň sa rozprúdila širšia diskusia na tému perspektívy rómskej menšiny na Slovensku.

V prvej časti tejto práce je uvedený stručný historický prehľad Rómov (alebo Cigánov) na Slovensku. Po prvýkrát sa tu spomínajú v roku 1322 na Spiši, v roku 1377 a 1381 na Zemplíne. Od 15.storočia sa na slovenských feudálnych panstvách a neskôr i v mestách usadzovali rodiny cigánskych hudobníkov a kováčov. Po vzniku ČSR v roku 1918 bol Cigánom priznaný štatút národnosti, ale ich postavenie v spoločnosti sa výraznejšie neriešilo. V období druhej svetovej vojny boli v celej Európe diskriminovaní a nacistami systematicky vyvražďovaní. Po obnovení ČSR v roku 1945 neboli uznaní za etnikum, ale len za zaostalú sociálnu skupinu s odlišným spôsobom života. Prístup komunistického štátu sa opieral o opatrenia ako sociálna asimilácia, organizovaný rozptyl a integrácia cigánskeho obyvateľstva do majoritnej spoločnosti. Po novembri 1989 začali medzi Rómami vznikať hnutia, ktoré si kladú za cieľ vnútro-etnickú integráciu, uznanie etnicity a vlastného etnického označenia Rómovia, pestovanie vlastného jazyka a kultúry, pôsobenie na zníženie zaostalosti a kriminality, a najmä všestranné vyrovnanie sa ostatnému obyvateľstvu. 9.apríla 1991 prijala Vláda SR *Zásady prístupu k Rómom*, čím ich zrovnoprávnila s ostatnými etnickými minoritami v SR a zaručila im podporu v rozvoji vlastnej kultúry, v oblasti školstva a vzdelávania.

Ďalšia časť má názov „Rómska menšina na Slovensku“. Podľa odborníkov žije vo svete približne 12 miliónov Rómov, z toho až 8 miliónov v Európe (najviac v Rumunsku 1,8 - 2,8 milióna). Pri sčítaní ľudu v roku 1991 sa mohli Rómovia na Slovensku prihlásiť ku svojej etnickej príslušnosti, no túto možnosť využilo iba 75 802 (1,4% populácie), čo mohlo byť spôsobené napríklad nedostatočne rozvinutým rómskym etnickým vedomím, nedostatočnou pripravenosťou a názorovou nejednotnosťou rómskych politických a kultúrnych subjektov.

Ďalšou z príčin je fakt, že časť Rómov sa hlási k maďarskej a časť k slovenskej národnosti. Podľa výsledkov sčítania obyvateľstva z mája 2001 sa k rómskej národnosti hlási 89 920 ľudí. Reálne však možno predpokladať, že na Slovensku žije v súčasnosti 300-350 tisíc Rómov. Rómska komunita je vnútorne silne diferencovaná na subetnické podskupiny. Možno ich rozdeliť do dvoch základných skupín - najpočetnejšou (asi 90-95%) sú starousadlí Rómovia (Rumungri), druhú skupinu tvoria tzv. olašskí Rómovia (Vlachike Roma), samostatnú skupinu tvoria zvyšky nemeckých Sintov.

Jedným z najväznejších problémov Rómov na Slovensku je ich bytová situácia, ktorej sa venujem v ďalšej časti práce. Väčšina Rómov obýva nevyhovujúce a podštandardné objekty v mestskom aj vidieckom prostredí. Najväčším problémom zostávajú priestorovo izolované a segregované rómske osady s chatrčami, so zdevastovaným prostredím, bez základnej infraštruktúry. Ešte v 50. rokoch to boli väčšinou primitívne obydlia zapustené do zeme - zemnice, dnes prevládajú jednopriestorové domčeky z dreva alebo nepálených tehál s veľmi skromným vybavením, v ktorých často býva až 15-členná rodina. Údaje o počte rómskych osád na Slovensku sa veľmi líšia, keďže existujú rôzne typy osád (rozlišuje sa legalita a inštitucionalizovanosť rómskej osady). Podľa Ročného výkazu o obytných zoskupeniach za rok 2000 bolo na Slovensku 620 osád - 125 mimo obce, k 55 nebola prístupová cesta, 32 bez pitnej vody, 104 bez osvetlenia, iba 247 malo kanalizáciu či žumpu (iné údaje uvádzajú okolo 300 osád na Slovensku). Jednou z najväznejších prekážok úspešného riešenia bytovej otázky v rómskych osadách je skutočnosť, že Rómovia nevlastnia pôdu (osady často ležia práve na pôde neidentifikovaných vlastníkov) a veľká časť rómskych príbytkov sú nelegálne stavby, ktoré oficiálne neexistujú (bez stavebného povolenia). Ukázalo sa, že nie je možné riešiť bývanie Rómov ich premiestnením do mestských panelových bytov, čo sa udialo v roku 1980, keď na košické sídlisko Luník IX nasťahovali rómske rodiny do 204 bytov bežného štandardu. Dôsledkom je devastácia prostredia i bytov a vznik rómskeho geta. Miera nezamestnanosti na sídlisku pre tzv. neprispôsobivých občanov je približne 99%. Je tu najvyšší počet ľudí na jeden byt (6,56 obyvateľa) a zároveň najmenšia obytná plocha na jedného obyvateľa v rámci celej SR (5,8 m²). Žije tu 4241 ľudí v 611 bytoch, k rómskej národnosti sa hlási 1866, k slovenskej 2164. Automatickú práčku má približne každá desiatu domácnosť. Na sociálnych podporách tu mesačne vyplatia približne tri milióny korún. Dlh mestskej časti už prekročil 55 miliónov korún a každým dňom narastá.

Čo sa týka vzdelávania Rómov, existuje viac alternatívnych prístupov, ako vyrovnávať znevýhodnenie rómskych žiakov oproti ostatným, pričom ich cieľom je zlepšovať úroveň

hovorenej slovenčiny, zlepšovať elementárne zručnosti a hygienické návyky, ale aj precvičovať jemnú motoriku. Jednou z možností prekonávania handicapov u detí predškolského veku sú tzv. nulté ročníky. Alternatívou je tzv. integrované tematické vyučovanie, ktorého špecifikom je vyučovanie rómskych detí vo veku od troch do šiestich rokov spolu s rodičmi. Tento prístup sa uchytil, pretože vzdelávanie rómskych detí je produktívnejšie za prítomnosti rodičov a zároveň si takto rómske matky uvedomujú dôležitosť vzdelávania pre ich deti. Na základných školách sa rómskym deťom nevenuje dostatočná pozornosť. Až 90% rómskych detí navštevuje špeciálne školy pre mentálne postihnuté deti. V Košiciach však úspešne funguje Stredná umelecká škola so zameraním na rómsku kultúru. V roku 1990 bola na Pedagogickej fakulte UKF v Nitre založená Katedra rómskej kultúry s detašovaným pracoviskom v Spišskej Novej Vsi.

Ďalej som sa zaoberala aj demografickou situáciou Rómov, ich nezamestnanosťou a kriminalitou. Súčasťou tejto práce je aj kapitola o rómskej politickej scéne. Prvý neúspešný pokus o založenie rómskeho združenia na Slovensku zaznamenávame už v roku 1948, neskôr bol úspešnejšie zopakovaný v roku 1968. Kvôli charakteru komunistického režimu do roku 1989 Rómovia nemali možnosť vytvoriť si vlastnú politickú reprezentáciu. Po spoločenskej zmene v roku '89 vzniklo niekoľko desiatok rómskych zväzov, kultúrne organizácie i politické strany. V roku 2000 bolo na Ministerstve vnútra SR zaregistrovaných 18 rómskych politických subjektov. V polovici októbra 2001 bola zaregistrovaná Strana rómskej koalície, ktorá združila 11 politických subjektov. Vzorom by mala byť SMK, členovia zakladajúcich strán si udržia svoju politickú orientáciu, nosným pilierom má byť demokratický a kresťanský princíp, nesústredia sa len na rómsku problematiku, dôraz by mal byť na rozvoji regiónov ako nástroja odstránenia chudoby. Mali sme však možnosť vidieť, že vo voľbách 2002 SRK nekandidovala.

O vzťahu majority k Rómom hovoria prieskumy verejnej mienky uskutočnené ÚVVM ŠÚ SR. Tie potvrdzujú až 80% spoločenskú dištanciu voči Rómom, 30% dospelaj populácie svoj postoj k Rómom charakterizuje ako nepriateľský, pričom mládež je ešte radikálnejšia - až 34% mladých ľudí má voči Rómom averziu. Za najnegatívnejšie vlastnosti Rómov majoritná populácia považuje kriminálne sklony (74%) a vyhýbanie sa poctivej práci (61%). S názorom, že pre zníženie kriminality Rómov treba viac podporovať kultúru, vzdelanie a pod. vyjadrilo súhlas 50% respondentov. S požiadavkou prísnejšieho trestania Rómov jako nerómov súhlasilo 49% opýtaných. Až 79% respondentov pripustilo, že Rómov posudzujú častejšie podľa najhorších z nich napriek tomu, že vedia o tom, že aj medzi Rómami je dosť

slušných ľudí. Tieto údaje jednoznačne ukazujú, že v súčasnosti je charakteristický značný stupeň sociálnej neistoty, národnostné napätie a intolerancia. Za zmienku stojí fakt, že v slovenskom jazyku je cigáň synonymom klamára.

Pokiaľ ide o obraz Rómov v médiách, použila som výsledky projektu *Obraz Rómov vo vybraných slovenských masmédiách*, ktorý sa realizoval od 1. júna 1998 do 31. mája 1999 na pôde Slovenského Helsinského výboru. Riešiteľmi boli študenti Katedry politológie FF UK v Bratislave B. Benkovič a L. Vakulová. Cieľom tohto projektu bolo identifikovať obraz Rómov tak, ako ho prezentujú najdôležitejšie masmédiá na Slovensku, pretože tento obraz je nosnou súčasťou celkového postavenia rómskej menšiny na Slovensku a vzájomného vzťahu Rómov a majoritnej populácie. Hlavná hypotéza výskumu znela: *Obraz rómskeho etnika v slovenských médiách je prezentovaný z pohľadu majoritnej spoločnosti, ktorej sú médiá súčasťou. Obraz rómskeho etnika sa vyznačuje latentnými prejavmi rasizmu vlastného majoritnej spoločnosti, pričom médiá samotné si nimi prezentované predsudky a stereotypy neuvedomujú a nepokladajú ich za rasizmus.* Monitorovali sa v tom čase najčítanejšie celoslovenské tituly - denníky Nový Čas, Pravda, Slovenská republika, SME, Práca a Národná obroda - a hlavné spravodajské relácie STV, TV Markíza a SRo. Zachytávali sa všetky informácie, v ktorých sa nejakým spôsobom objavili Rómovia ako etnická skupina. Zvýšená pozornosť sa venovala informáciám, ktoré svojou formou alebo obsahom prispievajú k negatívnemu vnímaniu Rómov majoritnou spoločnosťou (napr. vyčleňovanie tzv. rómskych páachateľov trestnej činnosti alebo zovšeobecňovanie niektorých negatívnych javov na celé rómske etnikum). Z denníkov priniesli najviac správ o rómskom etniku Pravda, SME a Slovenská republika. Frekvencie správ o Rómoch výrazne ovplyvnili povodne v júli 1998 a v jari 1999, ale aj emigrácia Rómov najmä v mesiacoch september, október a november 1998. V mediálnej podobe boli prezentované predovšetkým (z pohľadu majoritnej spoločnosti) negatívne sociálno-psychologické rysy Rómov, napr. ich neprispôsobivosť, preffikanosť, lenivosť, nevyhovujúce pracovné a hygienické návyky. Z pozitívne prezentovaných vlastností Rómov to bolo najmä ich umelecké nadanie. V procese realizácie tohto projektu sa potvrdila ťažisková výskumná hypotéza. Podľa B. Benkoviča ustanovenie súboru etických pravidiel pre novinárov by mohlo byť prvým krokom k nastoleniu rovnakého prístupu k informovaniu o národnostných menšinách v slovenských médiách.

V poslednej časti sú uvedené návrhy riešení tzv. rómskej problematiky. Podľa splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity Kláry Orgovánovej príčinou tzv. rómskeho problému je neschopnosť vzájomnej komunikácie medzi majoritným obyvateľstvom a

rómskou minoritou. Jej hlavnými prioritami sú kodifikácia rómskeho jazyka, rozvojový program rómskych osád, bývanie a vzdelávanie. Podľa nej je dôležité, aby sa ľudia v osade stali partnermi. Takisto je nevyhnutné začať vnímať rôznorodosť rómskeho problému. John Murray tvrdí, že počiatočným bodom je prestať považovať ohrozené skupiny a menšinové skupiny za problém. Nestačí len s poľutovaním odsúdiť diskrimináciu a prijať nejaký zákon proti diskriminácii. Anina Botošová zo spoločnosti AHINSA ROMA si myslí, že už skončila doba, kedy mohli Rómovia čakať pomoc od niekoho iného. Musia si pomôcť sami a riešenia by mali byť konkrétne vo forme projektov. Arne Mann z Ústavu etnológie SAV považuje za prioritné prekonávať vzájomné bariéry a predsudky a vytvoriť sieť kvalifikovaných sociálnych terénnych pracovníkov. Vincent Danihel, bývalý splnomocnenec vlády SR pre rómske etnikum, načrtáva riešenia v dvoch rovinách. Smerom k Rómom - zjednotiť rómske politické subjekty, usilovať sa o to, aby sa Rómovia stali subjektom nového ekonomického systému trhovej ekonomiky (založiť Rómsku podnikateľskú komoru), rozvíjať vlastnú kultúru, skvalitniť a zintenzívniť zahraničné aktivity. Smerom k štátu - vytvárať kvalifikačné a rekvalifikačné programy a tým vytvárať podmienky nutné pre zlepšenie pracovných príležitostí Rómov, zabezpečiť ochranu a bezpečnosť rómskej populácie.

Na záver by som chcela povedať, že na vyriešenie tohto problému sa už vynaložilo veľa úsilia i financií, ale bez dostatočného efektu, čo podľa všetkého znamená, že bol zvolený zlý postup. Za základ, od ktorého sa môžu odvíjať ďalšie kroky v procese socializácie zaostalo žijúcich Rómov, považujem ich vzdelávanie. Dôležité je aj to, aby prestali sami seba vnímať negatívne (Róm=handicap), aby byť Rómom neznamenal byť akýmsi človekom druhej kategórie. Musia byť vypracované také projekty, aby ich aj samotní Rómovia považovali za dobré a odrážajúce ich potreby a do ktorých by sa aj sami aktívne zapájali. Celá spoločnosť by sa mala viac zaujímať o rómske etnikum, snažiť sa pochopiť ich mentalitu a kultúru. Azda sme sa už z minulých rokov poučili, že Rómov „na svoj obraz neprerobíme“. S Rómami žiť budeme. Ide o to ako ...